

Ainevaldkond “Sotsiaalsained”

1. Valdkonnapädevused ja nende kujundamine

Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaalsainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

2. Ainevaldkonna õppeained

Ainevaldkonda kuulub kolm õppainet: inimeseõpetus, ajalugu ja ühiskonnaõpetus. Taotletavate õpitulemuste saavutamiseks on nädalatunnid jaotatud järgmiselt:

Ainetundide maht nädalas	1. kl	2. kl	3. kl	4. kl	5. kl	6. kl	7. kl	8. kl	9. kl
Inimeseõpetus		1*	1*		1	1	1	1	

Ajalugu					2	1	2	2	2
Ühiskonnaõpetus						1			2

Inimeseõpetust õpitakse tärniga (*) tähistatud nädalatundide mahus üldõpetuslikku tööviisi kasutades ning vastavad õpitulemused ja ainesisu esitatakse üldõpetuse valdkonnakavas.

3. Üldpädevuste kujundamine

Sotisaalainete valdkonna õppeainete kaudu kujundatakse ja arendatakse õpilastes kõiki Tõrvandi Kooli õppekavas kirjeldatud üldpädevusi. Pädevustes eristatava nelja omavahel seotud komponendi – teadmiste, oskuste, väärtushinnangute ning käitumise – kujundamisel on kandev roll õpetajal, kelle väärtushinnangud, suhtlemis- ja sotsiaalsed oskused loovad sobiliku õpikeskkonna ning mõjutavad õpilaste väärtushinnanguid ja käitumist.

- 1) **Kultuuri- ja väärtuspädevus.** Arutelude, väärtusdilemmade ja rollimängude kaudu õpitakse eristama isiklikke ja ühiskondlikke väärtusi. Ajaloo õppimine aitab õpilastel mõista kultuuripärandi tähendust ja rahvuslikku identiteeti läbi kodukoha, Eesti ja maailma ajaloo sündmuste. Ühiskonnaõpetuses käsitletakse eetilisi valikuid, õiglust ja kodaniku vastutust, toetades väärtuspõhist mõtlemist.
- 2) **Sotsiaalne ja kodanikupädevus.** Ühiskonnaõpetuses arendatakse kodanikupädevust praktiliste näidete, projektide ja koolielus osalemise kaudu (nt õpilasesinduse valimised ja töö, tutvumine omavalitsuse tööga, kogukonnaprojektid). Õpilased saavad teadmisi õigustest, kohustustest ja demokraatia toimimisest ning harjutavad aktiivse kodaniku rolli. Ajalooõpe toetab kriitilist mõistmist sellest, kuidas ühiskonnad on arenenud ja milline on üksikisiku mõju ajaloos. Inimeseõpetuses käsitletakse sotsiaalseid rolle, koostööd ja vastutust, sidudes selle õpilase isikliku ja ka perekondliku kogemusega.
- 3) **Enesemääratluspädevus.** Toetatakse õpilaste eneseanalüüsi oskust ning aidatakse mõtestada oma eesmärgid. Sotisaalainetes pööratakse läbi diskussioonide, väitluste ja rollimängude tähelepanu iseseisvate seisukohtade kujunemise arendamisele.
- 4) **Õpipädevus.** Arendatakse oskust iseseisvalt õppida, uurida ja infot sünteesida, arendatakse allikakriitilisust. Projektõpe, loovtööd ja arutelud toetavad õpioskuste ja õppimise väärtustamise kujunemist.
- 5) **Suhtluspädevus.** Suhtluspädevust toetavad arutelud, väitlusülesanded ja kirjalikud analüüsid. Ajalootundides arendatakse oskust argumenteerida ajalooliste faktide põhjal, ühiskonnaõpetuses harjutatakse selget arvamuse kujundamist ja väljendamist. Inimeseõpetuses pööratakse tähelepanu kuulamisoskusele, empaatilisele suhtlusele ja suhtlemise rollile igapäevaelus. Kasutatakse rühmatöid, paaritööd ja esitlusi, et tugevdada nii suulist kui ka kirjalikku eneseväljendust.
- 6) **Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus.** Arendatakse andmete kriitilist kasutust, näiteks statistika tõlgendamist majanduse, demograafia ja poliitika

kontekstis. Ühiskonnaõpetuses õpitakse kasutama graafikuid, tabeleid ja digiplatvorme, et mõista ühiskondlikke protsesse süsteemselt. Ajalootundides seostatakse arenguid teaduse ja tehnoloogia ajalooga ning nende mõjuga ühiskonnale.

- 7) **Ettevõtlikkuspädevus.** Ettevõtlikkuspädevust toetatakse eriti ühiskonnaõpetuses ja inimeseõpetuses, kus õpilased kavandavad ja viivad ellu väiksemaid projekte klassi, kooli või kogukonna tasandil (insenerioskuste päeva töötoad, esinemine teadusõhtul, õppekäigud piirkonna ettevõtetesse). Harjutatakse ideede väljendamist, tegevusplaanide koostamist ja sihipärast tegutsemist. Ajalooõpe pakub eeskujusid ettevõtlikest ajaloolistest tegelastest ning ühiskondlikest muutustest, mida on juhtinud aktiivsed isikud.
- 8) **Digipädevus.** Kasutatakse allikmaterjalide otsimist, digitaalseid õppematerjale ja digiarhiive. Ajalooõpetuses arendatakse oskust analüüsida visuaalseid materjale, nt kaarte ja fotosid. Pööratakse tähelepanu digisuhtluse eetikale ja turvalisusele.

4. Lõiming

Läbi lõimingu toetatakse tervikliku maailmapildi kujunemist, sotsiaalvaldkonna õppeained pakuvad selleks mitmeid loomulikke võimalusi. **Valdkonnasisese lõiminguga** taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul. Õppesisu valib aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud teadmised, oskused ja hoiakud, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatavad.

Ainevaldkondade vahelisi lõiminguvõimalusi:

- 1) **Keel ja kirjandus.** Sotsiaalainetes arendatakse tekstimõistmise, argumenteerimise ja eneseväljenduse oskusi, mis tugevdavad seoseid emakeelega. Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundides loetakse ja analüüsitakse erinevaid tekste, arendatakse suulise ja kirjaliku arvamuse avaldamise oskust. Keel ja kirjandus toetavad ajaloolise ja ühiskondliku konteksti mõistmist, rikastavad õpilase sõnavara ja kultuuriteadlikkust.
- 2) **Kehaline kasvatus.** Inimeseõpetuses käsitletavat teemad – tervis, kehaline aktiivsus, meeskonnatöö ja isiklik heaolu – on tihedalt seotud kehalise kasvatusväärtustega. Arutelud ja praktilised tegevused loovad sotsiaalainetes ruumi kehalise tegevuse laiemaks mõtestamiseks (nt mängujuhid ja mänguvahetunnid).
- 3) **Kunstiained.** Kunstiõpetuse ja muusika kaudu süvendatakse arusaamist kultuurilisest identiteedist, ajaloopärandist ja ühiskondlikest väärtustest. Õpilased saavad väljendada sotsiaalseid ja eetilisi teemasid loovalt, näiteks plakatite, visuaalsete uurimistöde või lavastuslike ettekannete kaudu.

- 4) **Loodusained.** Sotsiaalvaldkonna ainetes tõstatuvad teemad nagu keskkonnahoid, jätkusuutlik areng, globaalprobleemid ja tervis, mis seostuvad otseselt geograafia, bioloogia ja füüsika sisuga. Lõiming toetab inimtegevuse ja looduse vastasmõju mõistmist.
- 5) **Matemaatika.** Sotsiaalainetes kasutatakse statistikat, graafikuid ja andmeanalüüsi. Matemaatika toetab faktipõhiste järelduste tegemist ja loogilise mõtlemise arendamist.
- 6) **Tehnoloogia.** Sotsiaalainetes uuritakse tehnoloogia ja innovatsiooni mõju ühiskonnale ja inimese elule. Õpilased saavad rakendada oma tehnoloogilisi oskusi digitaalse sisu loomisel (esitlused, videod, infoanalüüs) ja lõiminguprojektide läbiviimisel.
- 7) **Võõrkeeled.** Õpilased saavad praktiseerida keeleoskust võõrkeelsete allikate lugemisel ja info leidmisel. Areneb teadlikkus õpitavaid võõrkeeli kõnelevate maade kultuuridest.
- 8) **Informaatika.** Informaatika lõimub sotsiaalainetega digipädevuse ja meediakirjaoskuse kaudu. Õpilased õpivad otsima, analüüsima ja hindama infot, looma esitlusi ja visualiseeringuid. Tõrvandi Kooli eripära toetab tehnoloogilise mõtlemise sidumist ühiskonna teemadega.

5. Läbivate teemade käsitlemine

Ainevaldkonna õppesisu, -meetodite ja õpitulemuste kavandamisel arvestatakse kõigi kaheksa Tõrvandi Kooli õppekava üldosas esitatud läbiva teemaga. Läbivad teemad lõimuvad sotsiaalainetesse nii teoreetiliste arutelude kui praktiliste tegevuste kaudu, aidates õpilastel seostada õpitut igapäevaeluga. Tõrvandi Kooli tehnoloogia- ja insenerisuunitlusega õpikeskkond võimaldab käsitleda läbivaid teemasid ka innovatsiooni ja digilahenduste kaudu. Allpool välja toodud täpsemad võimalused läbivate teemade käsitlemiseks:

- 1) **Elukestev õpe ja karjääri kujundamine.** Sotsiaalainetes toetatakse õpilaste kujunemist eneseteadlikeks ja eesmärgistatud õppijateks, kes väärtustavad teadmisi kogu elukaare vältel. Õpilastel aidatakse mõista hariduse ja tööelu seoseid, tutvustatakse erinevaid elukutseid ja karjäärivalikuid (külalisesindajad, õppekäigud). Õpitakse ennast analüüsima ning koostama tööelus vajalikke dokumente (nt elulookirjeldus).
- 2) **Keskkond ja jätkusuutlik areng.** Sotsiaalainetes suunatakse õpilasi mõistma inimtegevuse mõju looduskeskkonnale ning otsima lahendusi jätkusuutliku arengu tagamiseks. Uuritakse keskkonnapoliitikat, kodaniku rolli ja rahvusvahelisi keskkonnakokkuleppeid. Arendatakse teadlikku suhtumist keskkonda, alustades lähemalt (oma kool ja keskkonnateadlikkus, kogukond).
- 3) **Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus.** Tutvustatakse demokraatliku ühiskonna toimimist, seadusandlust ja kodanikuosaluse vorme. Uuritakse kodanikuaktiivsuse kujunemist ja ühiskondlikke liikumisi erinevates ajalooperioodides. Inimeseõpetuses toetatakse algatusvõimet, eneseväljendusoskust ja vastutust kogukonnas tegutsedes. Kool soodustab ettevõtlikkust insenerioskuste õppeaine ja kogukonnaprojektide kaudu, arendatakse oskust oma ideid kavandada ja ellu viia.

- 4) **Kultuuriline identiteet.** Kodukoht Kambja valla kultuuri ja ajalugu kasutatakse õpiülesannete ja meetodite valimise allikaks (rahvuskultuur, looduskeskkond).
- 5) **Teabekeskond ja meediakasutus.** Ühiskonnaõpetuses arendatakse oskust kriitiliselt hinnata infoallikaid, mõista meedia mõju ühiskonnale ning teha teadlikke valikuid digitaalses keskkonnas. Õpilased õpivad looma ja analüüsima meediasisu, arvestades eetika, autorluse ja privaatsuse põhimõtteid.
- 6) **Tehnoloogia ja innovatsioon.** Tõrvandi Kool väärtustab tehnoloogiateadlikkust ka sotsiaalainetes – kasutatakse digivahendeid, interaktiivseid õppematerjale ja andmeanalüüsi tööriistu. Analüüsitakse tehnoloogilise arengu mõju ühiskondadele ja töökorraldusele läbi aegade. Käsitletakse innovatsiooni rolli majanduses ja tööturul ning arutletakse kaasaegsete tehnoloogiate eetiliste küsimuste üle.
- 7) **Tervis ja ohutus.** Eeskätt inimeseõpetuse õppimine toetab vaimse, emotsionaalse ja füüsilise tervise hoidmist ning õpetab turvalist ja tervislikku eluviisi. Arutletakse sotsiaalsete suhete, stressi, sõltuvuste ja tervisekäitumise üle, kujundades teadlikke valikuid. Koolikeskkonnas väärtustatakse ennetavat lähenemist ja turvalise õpikeskkonna kujundamist (Liikuma Kutsuva Kooli programme, kiusuennetus, sotsiaalsete oskuste õpe tugikeskuse vedamisel).
- 8) **Väärtused ja kõlblus.** Sotsiaalainetes kujundatakse arusaama sellest, mis on õige ja väär, õpetades hindama tegude mõju iseendale ja ühiskonnale. Uuritakse eetilisi dilemmasid ja väärtuste muutumist ajas. Arutelude ja rollimängude kaudu julgustatakse õpilasi sekkuma olukordades, kus väärtusi eiratakse.

6. Õppe kavandamine ja korraldamine

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaks ning loovaks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest.

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Õpet kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuse rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;

- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- 7) rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- 8) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- 9) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;
- 2) kasutada ainekava eesmarke toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

7. Hindamise põhimõtted

Hindamine sotsiaalainetes lähtub Tõrvandi Kooli õpilaste hindamise juhendist.

Rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida esitatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka tähtsüsteemis hinnetena (A-F).

Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse välja õpilaste eelteadmiste ja oskuste tase, hoiakud, ainealased väärarusaamad ja spetsiifilised õpiraskused, et kavandada järgnevat õppimist ja õpetamist. Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja

kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal.

Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima. Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppe-eesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide ja kohanimede, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväarsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemist, seoste loomist ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Tõrvandi Kooli sotsiaaalainete ainekava 5. - 6. klassile

1. Ajalugu

1.1. Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse 5. klassis sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

1.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliastme lõpuks õpilane:

- 1) teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline;
- 2) teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed;
- 3) kasutab ajaloomõisteid kontekstis;
- 4) teab näiteid kodukoha minevikust;
- 5) teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos;
- 6) mõistab, kuidas kujunes inimasustus;
- 7) mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu;
- 8) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev;
- 9) teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis;
- 10) teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos;

- 11) teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata;
- 12) teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos;
- 13) märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal;
- 14) teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud;
- 15) teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

Põhikoolilõpetaja:

- 1) eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu;
- 2) mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid;
- 3) seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte;
- 4) mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal;
- 5) mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas;
- 6) analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu;
- 7) mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele;
- 8) mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis;
- 9) analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust;
- 10) mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga;
- 11) mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud;
- 12) kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi;
- 13) eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu;
- 14) analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana;
- 15) analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos;
- 16) mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos

1.3. Ajalugu 5. klassis

Õpitulemused	Õppesisu ja -tegevused
Ajaarvamine ja ajalooallikad Õpilane:	Ajaarvamise mõisted ja nende tähendus: eKr/pKr, sajand, kümnend, aastatuhat.

1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; 2) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; 3) mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist; 4) jagab ajalugu perioodideks (kujuneb arusaam ajaloolise keskkonna kujunemisest); 5) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; 6) nimetab ja liigitab ajalooallikaid; 7) kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik, suuline, esemeline ja audiovisuaalne allikas, muuseum, arhiiv; 8) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 9) kasutab perekonnavaloo uurimisel eritüübilisi allikaid.	Rooma ja araabia numbrite kasutamine ajaloos (nt sajandite tähistamine) Ajajoon põhimõtted, ajaloo kujutamine ajajoonel abil. Isiklik ajajoon (loovtöö). Näited olulistest sündmustest eri ajastutel (nt tulekivi kasutuselevõtt, kirja leiutamine). Isikliku elu ja ajaloo seostamine (nt sünniaasta, vanavanemate sünd, Eesti iseseisvumine). Sündmuste järjestamine aastarvude põhjal ja ajavahemike leidmine. Ajaloo periodiseerimine (muinas-, vana-, kesk-, uus- ja lähiaeg). Kuidas ja miks inimesed jagavad ajalugu ajastuteks. Erinevad viisid ajaloo vaatlemiseks (poliitiline, tehnoloogiline, kultuuriline areng jne). Ajastu teemaline plakat/ajakapsel. Allikatüübid ja nende omadused. Näited igast allikagrupidist (nt muistendid, arheoloogilised leiud, vanad dokumendid, filmid). Mis on muuseum ja arhiiv, miks neid kasutatakse. Virtuaalne muuseumikülastus. Õppekäik õppekäik muuseumisse Tartus. Allikad perekonnavaloo uurimiseks: fotod, jutustused, sünnitunnistused, sugupuud. Sugupuu koostamine (võimalusel koos lühikeste lugudega). Klassiprojekt: "Meie esivanemate lood" – koostöös koduga. Õpilaste esitus perekonnavaloo või loo põhjal.
Elu muinasajal Õpilane: 1) teab kodukohaga ja Eestiga seotud muinasaja asulaid ning kirjeldab selle/nende tekkimise ja kujunemise põhjuseid; 2) kirjeldab muinasaja inimese eluolu ja selgitab inimese sotsiaalse rolli kujunemist ühiskonnas; 3) nimetab mõnda avastust /leiutist ja selgitab selle/nende tähtsust; 4) teab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; 5) teab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; 6) selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas.	Esimesed inimesed Eestis: rändküttide elu, asulate tekkimine. Muinasaegsed asulad Tartu ümbruses. Elulaad: tööriistad, toitumine, rõivastus, uskumused, kaubandus. Loovtöö „Ühe muinaseestlase päev“ kasutades teadmisi elulaadist. Tööriistade areng (nt kivikirves, metallide kasutuselevõtt). Tuli ja selle tähtsus. Ratta, vankri, keraamika, tekstiili leiutamine. Muistse vabadusvõitluse põhjused. Lembitu kui vabadusvõitleja. Läti Henrik ja tema kroonika. Ristisõdijad ja ordu tulek. Katkendeid Henriku Liivimaa kroonikast ja nende lahtimõtestamine.

Eluolu keskajal Õpilane: 1) teab ja selgitab, mis roll oli kirikul keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos; 2) toob näiteid oma kodukoha ja/või Eesti ajaloomälestistest ja selgitab nende olulisust; 3) kirjeldab keskaja inimese eluolu ja tegevusalasid; kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat.	Kiriku roll keskajal: hariduse, teaduse ja kirjasõna kandja. Kirik kui vaimse ja ühiskondliku elu kese (pühad, kalendrid, kombestik). Õppekäik: Tartu Toomkiriku varemed – keskaja suurim sakraalhoone Lõuna-Eestis, Kambja kirik – vanimad teated 14. sajandist. Võrdle Tartu Toomkirikut ja Kambja kirikut (ehitus, asukoht, roll kogukonnas).
Eesti 16.-18. sajandi sõdade perioodil Õpilane: 1) õistab ajaloosündmuste ajalist järgnevust; 2) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 3) nimetab ajalooliseid isikuid ja miks nad on ajaloos olulised.	Liivi sõda. Suur Põhjasõda ja selle mõju: rahvastiku vähenemine, talupoegade olukorra halvenemine. Sõdade põhjused. Ajaloolised isikud: Gustav II Adolf, Peeter I – nende tegevuse mõju Eestile.
Eluolu uusasjal Õpilane: 1) kirjeldab inimeste eluolu minevikus; 2) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.	Talupoegade elu 17.–18. sajandil: mõisavaldused, koormised, pärisorjus. Mõisnike ja talupoegade suhted, mõis kui elu ja töö keskpunkt. Linnade elu: käsitöö, kaupmehed, gildid. Kodukoha minevikulood (Ülenurme mõisa ajalugu, kohalik pärimus).
Kool vanal ajal Õpilane: 1) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 2) kirjeldab hariduse andmist minevikus; 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.	Hariduse kättesaadavus eri seisustele (mõisakoolid, kirikukoolid). Esimesed koolid Kambja vallas. Ignatsi Jaak. Hariduse tähendus rahvusliku ärkamise eel (lugemaõpetus, kirjasõna levik).
Rahvuslik ärkamisaeg Õpilane: 1) teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 2) kirjeldab tähtsamaid ärkamisaja sündmusi; 3) nimetab mõnda kodukohaga seotud isikut ja/või sündmust ja/või ajaloomälestist.	Rahvuslik liikumine: eestikeelne ajakirjandus, laulupidude algus. Kambja kui koorilaulu häll. Jannsen, Koidula, Jakobson, Hurt – rollid ärkamisajal (ajakirjandus, kirjandus, rahvaluule, koolide ja rahvustunde edendamine). Kodukoht Kambja seosed ärkamisajaga: kohalikud õpetajad, kirik, rahvapärinus.
Eesti iseseisvumine Õpilane:	Esimese maailmasõja mõju, autonoomia, iseseisvuspüüdlused. Eesti Vabariigi väljakuulutamine Tallinnas. Iseseisvusega seotud

1) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; 2) kirjeldab Eesti iseseisvumise näitel põhjuse ja tagajärje seost; 3) teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms ja põhjendab nende olulisust; 4) teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik.	isikud.
Iseseisev Eesti kahe maailmasõja vahel Õpilane: 1) teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärge; 2) teab ja oskab selgitada võidupüha tähtsust Eesti kultuuriloos; 3) teab, kes oli Jaan Poska ja põhjendab tema olulisust; 4) selgitab Tartu rahu tähtsust.	Vabadussõda (1918–1920): Eesti kaitsmine, iseseisvuse kinnitamine. Tartu rahu – tähendus Eesti iseseisvusele ja rahvusvahelisele tunnustamisele. Võidupüha tähistamine. Jaan Poska: Tartu rahu peaesineja, rahudiplomaat.
Eesti ja Teine maailmasõda Õpilane: 1) toob näiteid, kuidas Teine maailmasõda mõjutas elu Eestis; 2) teab, kes olid Jossif Stalin ja Adolf Hitler ning selgitab nende mõju Eesti ajaloole; 3) toob näiteid oma perekonnaloost.	Eesti okupeerimine NSV Liidu poolt (1940), Saksa okupatsioon (1941–44), taasokupeerimine NSV Liidu poolt. Mõjud elanikkonnale: küüditamised, sundmobilisatsioon, lahkumised. Perekonnalood: isiklikud seosed Teise maailmasõjaga.
Nõukogude aeg Õpilane: 1) iseloomustab erinevatest valdkondadest ENSV eluolu; 2) toob näiteid ja teab mõnda lugu oma perekonnaloost ENSV ajal; teab ja tunneb kodukohaga seotud paiku, isikuid.	Perekonnalood ENSV ajast: igapäevaelu, piirangud, töö või õppimine.
Iseseisvuse taastamine Õpilane: 1) teab, kes oli Lennart Meri selgitab tema olulisust; 2) teab, mis põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; 3) oskab nimetada mõnda iseseisvumise taastamisega seotud sündmust; 4) teab mõnda perekonnalugu.	Laulev revolutsioon, Balti kett. Isikud: Lennart Meri – diplomaat, president, iseseisvuse eestkõneleja. Perekonnalood: perede kogemused 1990ndate alguses (raskused, lootused, vabaduse tähendus).

1.4. Ajalugu 6. klassis

Õpitulemused	Õppesisu ja -tegevused
Muinasaeg Õpilane: 1) nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid erinevate perioodidele iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest; 2) kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; 3) seletab ja kasutab mõisteid kontekstis. Muinasaeg Eestis Õpilane: 1) kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis; 2) teab esimesi asulaid: Pulli ja Kunda Lammasmägi; 3) teab mõnda kodukohas asuvat muistist või kodukoha inimasustuse tekkelugu.	Ajaperioodid: kiviaeg (paleoliitikum, mesoliitikum, neoliitikum), pronksiaeg, rauaaeg. Inimese areng ja tööriistad: esimesed kivitööriistad, tule kasutuselevõtt, metallitöö areng. Leiutised ja saavutused: tuli, odad, vibu ja nool, savinõud, kangakudumine, ratas, metallide sulatamine. Tegevusalad: jaht, korilus, kalapüük, põlluharimine, karjakasvatus, käsitöö. Usund ja matmiskombed: esimesed uskumused, matmisrituaalid. Eesti muinasaegne eluviis: elu jõe ääres ja rannikul, loodusressursside kasutamine. Tööriistad ja leiutised Eestis: kivist ja luust tööriistad, savinõud, esimesed pronkseelemendid. Matmiskombed Eestis: kivist kalmed, tarandkalmed. Kohalikud muistised ja arheoloogilised leiukohad.
Vanad Idamaad Õpilane: 1) selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; 2) oskab näidata kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana Indiat ja Vana Hiinat. Mesopotaamia Õpilane: 1) teab, milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus; 2) teab, kes oli Hammurapi; 3) mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning oskab tuua näiteid; Egiptus Õpilane: 1) teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus ning kes olid Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon; 2) kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel; 3) tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas, astronoomias; 4) toob näiteid kujutavast kunstist, teab mõnda Egiptuse püramiidi.	Suurte jõgede tähtsus asustuse tekkes (Niilus, Tigris ja Eufrat, Indus). Kirja, riikluse ja linnade teke. Kõrgkultuuride teke ajatelg ja paiknemine kaardil. Hammurapi seadused – varajane õigussüsteem. Sumerite, babüloomlaste panus: kiri (kiilkiri), astronoomia, matemaatika. Niiluse tähtsus elu ja põllumajanduse jaoks. Vana-Egiptuse riiklik korraldus. Kuulsad valitsejad: Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon. Usund ja elu pärast surma: mumifitseerimine. Püramiidide ehitus, kuulsad ehitised (Giza püramiidid). Saavutused teaduses: kalendrid, matemaatika, meditsiin. Foiniiklased – kaupmehed, laevaehitajad, tähestiku loojad. Iisrael ja Juuda riik – Aabrahami ja Moosese lood, monoteismi teke. Vana Testamendi olulisus kui kultuuri- ja usundiallikas.

Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik Õpilane: 1) teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku; 2) teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon; 3) teab, mis on Vana Testament. Vana-India ja Vana-Hiina Õpilane: 1) teab, et Vana-India ja Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde; 2) teab, mis on kastisüsteem; 3) toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest; 4) mõistab, et erinevates piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.	Induse jõe org. Kastisüsteem ja selle mõju ühiskonnale. Hinduism ja budism. India leiutised: nulli mõiste, meditsiin, jooga alged. Huang He jõe org: põllumajanduse ja riigi kujunemine. Keisririigi teke, siiditee. Leiutised: paber, kompass, trükikunst.
Vana-Kreeka Kreeta-Mükeene kultuur Õpilane: 1) oskab näidata kaardil: Kreeka, Kreeta, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta; 2) teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist. Kreeka linnriigid Õpilane: 1) kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ja Sparta näitel, võrdleb neid kirjelduse põhjal; 2) seletab ja kasutab järgmisi mõisteid: polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori. Vana-Kreeka kultuur ja teadus Õpilane: 1) toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; 2) oskab nimetada tähtsamaid kreeka mõtlejaid; 3) jutustab olümpiamängudest ja kreeka kunstist; 4) püüab vaadelda maailma minevikus elanud inimeste pilgu läbi ning mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole. Hellenism Õpilane:	Asukoht ja kaart: Kreeka, Kreeta saar, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta – kaartidel leidmine ja paikade seostamine kultuuridega. Kreeta kultuur (ca 2000–1450 eKr): Knossose palee, arenenud arhitektuur, meresõit. Mükeene kultuur (ca 1600–1100 eKr): kindlused, sõjakus, kullast maskid, Trooja sõda müüdi ja ajaloo piiril. Vana-Kreeka kultuuri juured ja algus Kreeta ja Mükeene tsivilisatsioonis. Ateena: demokraatia areng, rahvakoosolek, kodanikuõigused (ainult vabad meessoost kodanikud). Sparta: sõjaline kasvatus, distsipliin, riigikeskne elu, naiste roll ühiskonnas. Eluolu ja ühiskond: kodanikud, orjad, naised – kellel olid õigused? Ateena ja Sparta võrdlus: haridus, valitsemine, ühiskond, eluviisid. Filosoofid ja mõtlejad: Sokrates, Platon, Aristoteles – uued mõtlemisviisid, küsimuste esitamine. Teaduslikud saavutused: matemaatika (Pythagoras), astronoomia, meditsiin (Hippokrates). Kirjandus ja müüdid: Homeros ja eeposed ("Ilias", "Odüsseia"). Olümpiamängud: algus Olümpias, sport ja religioon käsikäes. Kreeka kunst ja arhitektuur: skulptuurid, templid, sammaskujud. Kreeka kultuuri mõju Euroopale: demokraatia alused, teatrikunst,

1) teab, kes oli Aleksander Suur ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi; 2) selgitab, mis on hellenism ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustest.	teaduse meetodid. Aleksander Suur: vallutused Kreekast Indiani – maailma ühendamise. Kreeka kultuuri levik Lähis-Ida ja Egiptusesse. Hellenismiaeg: kultuuride segunemine, teaduse ja kunsti õitseng. Saavutused hellenismi ajal: raamatukogu Aleksandrias, geomeetria, astronoomia.
Vana-Rooma Rooma riigi tekkimine Õpilane: 1) näitab kaardil: Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma linn, Tiberi jõgi, Alpi mäestik; 2) teab Rooma riigi tekkelugu ning teab, kes oli Romulus ja miks on ta oluline Rooma kultuuriloos; 3) paigutab ajatelejele Rooma linna asutamise aasta; 4) selgitab ja kasutab kontekstis järgmisi mõisteid: Kapitoolum, foorum, ladina keel. Rooma vabariik Õpilane: 1) selgitab Rooma vabariigi riigikorda; 2) kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist; 3) teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks; 4) seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk; 5) teab, kes oli Caesar ja ja põhjendab tema olulisust. Eluolu Vanas-Roomas Õpilane: 1) kirjeldab eluolu Rooma riigis; 2) teab mõisteid: patriitsid, plebeid, rahvatribuun, gladiaator ja kasutab neid õiges kontekstis. Kultuur ja religioon Vanas-Roomas Õpilane: 1) teab roomlaste usule iseloomulikke jooni; 2) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos; 3) teab, kes oli Jeesus Kristus ning mõistab tema olulisust kultuuriloos; 4) kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis.	Asukoht ja loodus: Apenniini poolsaar, Tiberi jõgi, Alpid, Vahemeri – Rooma kujunemise soodsad looduslikud tingimused. Legend Roomuluse ja Remuse kohta: hunt, vendade võitlus, Roomuluse kui linna rajaja tähtsus. Rooma asutamise aasta ajateljele paigutamine. Rooma linna areng: Kapitoolum, foorum kui linna keskpunkt, ladina keel kui ühendav kultuuriline alus. Vabariiklik riigikord: senat, rahvakoosolek, kaks konsulit, rahvatribuunid. Kodanikud ja ühiskonnagruppide õigused: patriitsid vs plebeid. Rooma laienemine: sõjad ja vallutused Itaalias ja Vahemere ääres. Julius Caesar: sõjaväejuht, poliitik, diktaator, miks tema tegevus lõpetas vabariigi. Perekond ja ühiskond: patriitside ja plebeide elulaad. Elamud ja tänavaelu Roomas. Meelelahutus ja tsirkused: gladiaatorivõitlused, termid, teater. Rooma kodaniku elu ja igapäevased harjumused. Roomlaste kultuuriline pärand: ladina keel, õigus, arhitektuur (kuplid, kaared, teed). Kristluse teke: Jeesus Kristus, kristlaste tagakiusamine, usu levik ja riigiusuks saamine. Rooma ja Kreeka kultuuri seosed. Keisririigi teke. Augustus kui esimene keiser.

Rooma keisririik Õpilane: 1) selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda; 2) tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal; 3) teab, miks lõhenes Rooma keisririik; 4) teab, kes oli Augustus ja põhjendab tema olulisust; 5) teab, millal ja miks lagunes Rooma keisririik.	Keisririigi eluolu ja kultuur: suured ehitised, Colosseum, akveduktid. Riigi lõhenemine: Lääne- ja Ida-Rooma. Rooma langus: sisemised probleemid, rahvasteränded
---	--

2. Ühiskonnaõpetus

2.1. Õppeaine kirjeldus

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

6. ja 9. klassis õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Õppetöö osaks on praktilised tegevused ja projektid, kus õpilane peab ise kavandama, tegutsema ja otsuseid langetama.

Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas (õpilaste kaasamine koolielu korraldamisse, õpilasesindus ja hoolekogu töö,

õpilasalgatuste toetamine, osalemine kogukonnasündmuste korraldamisel).

2.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliastme lõpuks õpilane:

- 1) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi;
- 2) teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi;
- 3) teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma;
- 4) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti;
- 6) eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust;
- 7) teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata;
- 8) teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi;
- 9) teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja;
- 10) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti;
- 11) oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada;
- 12) käitub teadliku tarbijana.

III kooliastme lõpuks õpilane:

- 1) teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega;
- 2) teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond;
- 3) tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta;
- 4) märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele;
- 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid;
- 6) mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 7) teab majanduse toimimise põhihooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta;
- 8) analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest;
- 9) seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega;
- 10) analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost;
- 11) teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot;
- 12) teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt;

- 13) teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest;
- 14) hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid;
- 15) märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt;
- 16) analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

2.3. Ühiskonnaõpetus II kooliastmes

Õpitulemused	Õppesisu
6. klassi lõpetaja: 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt; 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest; 3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid; 4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi; 5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; 6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust; 7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi; 8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud; 9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal; 10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel; 11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades; 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot; 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid; 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;	Euroopa riigid ja rahvad, naaberriigid. Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). Inimesed meie ümber, kogukonnad. Sooline võrdõiguslikkus. Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõbruskond. Koolipere. Tõrvandi Kooli kodukord. Koolidemokraatia. Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus. Kodukohas tegutsevad seltsid, klubid ja ühendused. Noorteorganisatsioonid. Kambja valla kodutütarde ja noorkotkaste tegevus. Eakohased kodanikualgatuse võimalused (osalemine kooli- ja kogukonnasündmuste korraldamises). Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine Rahva osalemine ühiskonna valitsemises.

15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta; 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt; 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud; 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda; 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest; 20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida; 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult; 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt; 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida; 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; 25) koostab eelarve etteantud piirides; 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.	Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus. Kohalik omavalitsus (õppekäik Kambja vallavalitsusse). Peamised inimõigused (õigus elule ja vabadusele, inimväärikusele jne). Lapse õigused (õigus haridusele, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal. Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Teadlik, säästev tarbimine. Vastutustundlik ja kriitiline meediatarbimine: raamatukogu, internet, ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon. Autoriõiguste kaitse.
---	---

3. Inimeseõpetus

3.1. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamusevalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused on esitatud üldõpetuse valdkonnakavas. II kooliastmes õpitakse inimeseõpetust 5. ja 6. klassis ning III kooliastmes 7. ja 8. klassis.

II kooliaste keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms. III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

3.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliastme lõpuks õpilane:

- 1) teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist;
- 2) väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv;
- 3) mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 4) on loov ja ettevõtlik;
- 5) on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest;
- 6) kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus;
- 7) väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena;
- 8) teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid;
- 9) mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi;
- 10) teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust;

- 11) mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest;
- 12) mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust;
- 13) teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida;
- 14) väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele;
- 15) teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele;
- 16) mõistab enda valikute tagajärgi;
- 17) mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

III kooliastme lõpuks õpilane:

- 1) teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist;
- 2) mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas;
- 3) teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse;
- 4) väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel;
- 5) on loov ja ettevõtlik;
- 6) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus;
- 7) väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena;
- 8) teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv;
- 9) teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega;
- 10) kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi;
- 11) väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist;
- 12) mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise;
- 13) mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi;
- 14) mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid;
- 15) mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus; väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes;
- 16) oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

3.3. Inimeseõpetus 5. klassis

Õpitulemused	Õppesisu
1) Selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid (füüsilised, vaimsed ja sotsiaalsed). 2) Seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks). 3) Selgitab, kuidas erinevad tervisetegurid tervist mõjutavad. 4) Teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid. 5) Mõistab reklaamide eesmäärke, eristab arvamust faktist. 6) Toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist. 7) Toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust. 8) Selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust. 9) Nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi, toob näiteid erinevast arengutempost murdeas. 10) Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest. 11) Selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid. 12) Toob näiteid meediaga seotud ohtudest. 13) Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine. 14) Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teematist infot, järgides autoriõigust. 15) Kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele. 16) Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi. 17) Toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist. 18) Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.	Tervise erinevad aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis. Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid. Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad. Stress. Stressiga toimetulek. Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen). Murdeas füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused. Igapäev oma tempo, toimetulek muutustega. Suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd. Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid). Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriõhutus. Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid. Reeglid ja normid. Seadused (sh liiklusseadus). Reeglite ja normide vajalikkus. Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused. Usaldusväärset infoallikat. Interneti ohud ja võimalused. Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. Illeegaalsed ja legaalsed uimastid. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele. Kofeiini ja/või teisi erguteid sisaldavate jookide (sh kohv, energiajoogid, energiavesi) mõju tervisele (sh sõltuvuse võimalik kujunemine). Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed

	oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalda ja uimastiennetuses). Oskus öelda “ei”. Otsused ja otsustamine. Vastutus oma otsuste eest. Kaaslaste mõju otsustele. Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine). Abi saamise võimalused. Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused. Haigestumise vältimise viisid. Õnnetuste vältimine. Esmaabi. Abi kutsumine.
--	--

3.4. Inimeseõpetus 6. klassis

Õpitulemused	Õppesisu
1) Selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb. 2) Selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi. 3) Mõistab oma võimalusi algetada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest. 4) Seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga, õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga. 5) Kirjeldab, millest suhtlemine koosneb. 6) Eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid. 7) Eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele. 8) Teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära. 9) Toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus. 10) Toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust. 11) Teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpisisituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel. 12) Demonstreerib õpisisituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.	Enesetundmine. Mina-pilt (kirjeldav ja hinnanguline osa). Enesehinnang. Eneseanalüüs. Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine. Väärtused. Huvid. Võimed. Ettevõtlikkus, selle väljendumine tegutsemisel. Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas. Ettevõtlikkus ja tööelu. Suhtlemise mõiste. Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine) Verbaalne suhtlemine Mitteverbaalne suhtlemine. Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele. Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised. Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele. Eelarvamused. Stereotüübid. Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele. Sallivus. Aktsepteerimine.

13) Toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme. 14) Toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi. 15) Toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest. 16) Demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist. 17) Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada. 18) Selgitab konflikti häid ja halbu külgi. 19) Kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise. 20) Valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi. 21) Näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi. 22) Lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused. 23) Kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist. 24) Toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia. 25) Toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta. 26) Märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.	Tõendus põhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused (otsuste langetamine ja probleemide lahendamine; loov ja kriitiline mõtlemine; emotsioonide ja stressiga toimetulek; enesetunnetus - ja, suhtlemisoskus) riskikäitumise (uimastikasutamine ja vägivald) ennetamisel. "Ei" ütlemist eeldavad olukorrad. "Ei" ütlemise viisid, julgus ja tähtsus. Interneti võimalused ja ohud. Inimeste erinevused. Erivajadused. Sallivus. Prosotsiaalne käitumine. Õiglus, vastutus, hoolivus, ausus. Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Tõhus sotsiaal-emotsionaalne eneseväljendus. Usaldus suhetes. Sõprus. Tunded ja nende tõhus väljendamine. Konflikt kui suhte probleem. Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid. Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumine. Probleemide lahendamise viisid, s.h virtuaalse suhtluse korral. Probleemilahenduste eelised ja puudused. Kaaslaste mõju otsustele. Abistav ja kahjustav mõju. Grupi surve. Mõjutamine. Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine). Toimetulek vägivaldiga, sh kiusamisega, abi saamise võimalused. Vastutus. Positiivne mõtlemine.
--	--